

Venäjän kulttuurihistoriaa naisten silmin

■ RIITTA PYYKKÖ

Arja Rosenholm, Suvi Salmenniemi ja Marja Sorvari (toim.): *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Gaudeamus 2014.

Viime vuonna ilmestyi ensimmäinen suomenkielinen venäläisten naisten kulttuurihistoria. Sen ovat toimittaneet professori Arja Rosenholm Tampereen yliopistosta, apulaisprofessori Suvi Salmenniemi Turun yliopistosta ja yliopistonlehtori Marja Sorvari Itä-Suomen yliopistosta. Rosenholmin voi viimeisten parinkymmenen vuoden aikana sanoa luoneen venäläisen kulttuurin tutkimukseen eräällä tavalla oman ”koulukuntansa”, jonka edustajia monet kirjoittajista ovat.

Teos kertoo Venäjän kulttuurihistoriasta kolmentoista naisen kautta ja sen lähtökohtana on su-

kupuolen merkitys heidän elämässä valinnoissa. Kohteet ovat pääasiassa taiteen, tieteen, uskonnon, talouselämän ja politiikan naispuolisia vaikuttajia eli naisia, joista on olemassa kirjallista aineistoa. Tämä on väistämättä johtanut siihen, että he ovat myös pääasiassa ylä- tai keskiluokkaisia kaupunkilaisia.

Järjestys on kronologinen, naisten tarinat kytketään historiallisiin tapahtumiin sekä kulloinkin vallinneisiin poliittisiin ja ideologisiin rakenteisiin. Näin syntyy ajallinen kaari 1700-luvulta nykypäivään. Kirjan kaaren voi myös määritellä kulkevan hovista ja aateliston salongeista taiteen maailmaan, sieltä neuvostoyhteiskuntaan ja lopuksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen ajan monimuotoiseen arkeen.

Kirja alkaa Sanna Turoman luvulla Katariina Suuren ajasta. Itse Katariina II on luvussa taustalla, sillä varsinainen kohde on Jekaterina Daškova, joka toimi ajalleen poikkeuksellisesti tiedeinstituutioiden johdossa. Hän oli myös miespuolisiin aikalaisiinsa verrattuna epätavallisen sivistynyt, ja hänen nousunsa perustui hallitsijan suosion lisäksi hänen omaan aktiivisuuteensa ja osaamiseensa.

1800-luvun alussa kulttuurielämän painopiste siirtyi hovista aateliston salonkeihin. Vaihe osuu yksin venäläisen kirjallisuuden kultakauden kanssa, jolloin myös yhteiskunnallista keskustelua alettiin käydä kirjallisen keskustelun kautta. Yksityisen ja virallisen välimaastossa olevista salongeista tuli keskustelun paikkoja, joille esikuvat löytyivät Ranskasta. Ilmiö sijoitetaan luvussa onnistuneesti ajan ja kulttuuristen suuntausten kontekstiin. Luku kertoo Kirsti Ekoksen perehtyneisyydestä aiheeseen.

Salonkikulttuuria kuvataan – kuten kirjassa muutenkin – yksilöiden (”salonierejen”) kautta. Pariisiin muuttaneet emigrantit jatkoivat perinnettä 1900-luvun alussa, ja omalla tavallaan sitä edustivat myös neuvostoaajan keittiökeskustelut. Säätyläisten salongeista oli siirrytty toisinajattelijoiden moraalisen ylemmyyden jakamisen paikkoihin.

Toisen kokonaisuuden kirjassa muodostavat eri taiteenalojen naiset. Elina Kahla kirjoittaa luvussaan naisesta taiteilijana, mutta ennen kaikkea kirkollisena toimijana, kilvoittelijana ja myöhemmin kanonisoituna pyhänä. Maria Pariisilainen oli runoilija, kuvataiteilija ja nunna, joka menehtyi natsien keskitysleirillä. Luku kertoo poikkeuksellisesta naisesta poikkeuksellisenä aikana. Tässä luvussa laajempina kehiksenä on venäläisen kirjallisuuden hopeakausi.

Rosenholm on kirjoittajana useissa kirjan luvuissa. Hänen yksin sujuvasti kirjoittamansa luku käsittelee venäläisiä 1800-luvun naiskirjailijoita, aihetta, josta hän on kirjoittanut aiemminkin paljon.

Myös kuvataiteen historiasa naiset ovat näkyneet niukasti. Riitta Konttinen antaa luvussaan tiiviin yleiskuvan naisten taiteen juurista Venäjällä ja käsittelee tarkemmin kolmea taiteilijaa, Marija Baškirtsevaa, Natalija Serebrjakovaa ja Natalija Gontšarovaa. Konttisen lähteet ovat pääosin muita kuin venäläisiä, mikä ei välttämättä ole negatiivinen asia. Kuvien esittely ja tulkinta on hienoa, erityisen kiehtovia ovat taiteilijoiden omakuvat ja niiden analyysi.

Liisa Byckling on omistanut uransa venäläisen teatterin tutkimukselle. Hänen syvälinen asian-

tuntemuksensa näkyy myös luvussa naisista venäläisessä teatterissa. Ote on analyttinen ja henkilöhistoriat liittyvät hyvin 1900-luvun taitteen murroksen yleispiirteisiin. Luku kuuluu kirjan parhaisiin.

Taiteista siirrytään naisten historiaan 1900-luvun yhteiskunnassa. Vallankumous asetti tavoitteeksi tasa-arvon. Anna Rotkirch kirjoittaa luvussaan vallankumouksen uusista naisista, yhteiskunnan muutoksesta ja uuden naisen henkisestä vapautumisesta. Kun aikaa vallankumouksesta oli kulunut kymmenisen vuotta, tukahdutettiin naisten vapauttamista koskeva keskustelu, kuten muukin vapaa keskustelu. Koko venäläisessä yhteiskunnassa alkoi yhden totuuden aika, ja vuonna 1930 Stalin julisti myös naiskysymyksen lopullisesti ratkaistuksi. Naiskysymyksen ”ratkaisu” heijastui suoraan myös Rotkirchin esimerkkienkilon, Aleksandra Kollontain, omaan elämään.

Sotaa on harvoin käsitelty neuvostonaisten näkökulmasta. Arja Rosenholmin ja Irina Savkinan aineistona ovat muistelmat tai omaelämäkerralliset tekstit, joita kumpikin tutkija on muutenkin paljon käyttänyt. Yhtenä syynä siihen, että naisten toiminnasta ”Suuressa isänmaallisessa sodassa” on kirjoitettu varsin vähän, on se, että naisia oli sodan jälkeen kielletty kertomasta kokemastaan. Luku tuo siten mielenkiintoista tietoa vähän tunnetusta aiheesta. Siinä on myös erinomaista kuvamateriaalia. Lukuun sisältyvä jakso sodasta naisten kirjallisuudessa jää hieman irralliseksi. Sen sijaan rintamalla olleiden naisten haastatteluihin ja muuhun muistitietoon perustuvan vuonna 1985 ilmestyneen teoksen

Sodalla ei ole naisen kasvoja käsitely on tärkeää. Luku kuvaa teemaa ”naiset ja sota” hyvin monelta eri kannalta ja tuo aiheen myös nykyaikaan, sotilaiden äitien kansalaisjärjestön työhön, joka on nytkin, Ukrainan sodan aikana, ollut esillä.

Savkinalla on kirjassa myös oma luku, jonka aiheena on yksi harvialueisista naisista neuvostovallan huipulla, ministeri Jekaterina Furtseva. Siinä tulee hyvin esiin neuvostonaisen kaksois- tai jopa kolmoisrooli: tuli tehdä työtä, mutta hoitaa lisäksi koti ja palvella miestä. Kolmas velvollisuus oli yhteiskunnallinen osallistuminen. Luvussa on myös herkullinen kuvaus vallan kulisista, nimittäin venäläisessä kulttuurissa keskeisestä isoäidistä, babuškasta, vallankäyttäjänä.

Babuškoista kertoo myös Tatiana Tiaynen-Qadirin kirjoittama luku, joka lähestyy aihetta yhden Venäjän Karjalassa asuvan isoäidin kautta. Neuvostoaajan modernisatioprojektissa huomio kiinnittyi kaupunkeihin, mikä hidasti maaseudun kehitystä, mutta antoi toisaalta maaseudulle enemmän ideologista vapautta. Isoäitien yksi rooli oli siten toimia perinteen kantajina. Haastatteluoitteet luvussa ovat paljon puhuvia.

Kirjan loppuosan luvut keskittyvät viimeisten kahden vuosikymmenen historiaan. Vaikka aika on läheinen, tuovat kaikki kolme lukua paljon uutta. Marja Sorvarin ja Joan Löfgrenin luku naisyrityksistä tarkastelee aihettaan jälleen konkreettisen henkilön kautta. Henkilöhistoria nivoutuu hyvin maan talouden muutoksiin Neuvostoliitosta sen hajoamiseen, 1990-lukuun ja 2000-luvulle. Luku on hyvä esimerkki suomalaisille lukijoille vieraamman alueen valaisemisesta.

Myös venäläinen feminismi lie-
nee Suomessa varsin vähän tun-
nettua. Suvi Salmenniemi kirjoit-
taa venäläisen naisliikkeen ja nais-
tutkimuksen teemasta sosiologian
professori Valentina Uspenskajan
kautta. Salmenniemi kuvaa hyvin
venäläisen feminismin muutos-
ta sekä sen yhtäläisyyksiä ja eroja
läntiseen verrattuna.

Neuvostoaikana ”valtiollinen”
naisliike muodosti eräänlaisen
naisten nomenklaturan. 1990-lu-
vulla syntyi vapaata kansalaislii-
kehintää, ja jaksoa onkin nimi-
tetty Venäjällä ”sukupuolen vuo-
sikymmeneksi”. Tämän voi liittää
vuosikymmenen muuhunkin hen-
keen, olihan maa tuolloin sekasor-
toinen, mutta demokratia suurin-
ta. 2000-luku toi jälleen vakauden,
valtiojohtoisuuden ja perinteiden
ihannoinnin. Mieleen tulevat väis-
tämättä analogiana vallankumouk-
sen jälkeinen monimuotoinen kym-
menen vuotta ja sitä seurannut neu-
vosto aika.

Kirjan viimeinen teema on ny-
kypäivän uusrikkaiden rouvien
elämä, jota Saara Ratilainen pei-
laa suosittu viihdekirjailija Ok-
sana Robskin tuotannon ja hän-
nen oman elämänsä kautta. Robs-
killa on menestyneen liikemiehen
vaimona hyvä sisäpiirinäkökul-
ma aiheeseensa. Venäjän kotirou-
vainstituutiossa roolit ovat selvät:
aviomies on yhtä kuin luottokort-
ti, eliittirouva taas miehen asema-
sta kertova somiste. Jos Sorvarin ja
Löfgrenin luvun yrittäjä oli pikem-
min tavallinen nainen, joka yrittää
sopeutua markkinatalouteen, ovat
Ratilaisen kuvaamat naiset kers-
kakuluttajia puhtaimmillaan. Toi-
sena hieman erilaisena esimerkki-
henkilönä luvussa on Pietarin enti-
sen pormestarin Anatoli Sobtšakin

tytär, ”Venäjän Paris Hilton”, Ksen-
ja Sobtšak. Hänen tiensä on vienyt
tv-juontajasta ja seurapiiripalsto-
jen muotinueksta oppositioliik-
keen mielenosoituksiin, sillä ”myös
Chaneliin sonnustautunut voi pu-
hua politiikkaa”.

Luvun näkökulma on avartava
myös siksi, että se antaa hyvän ku-
van populaarikulttuurin kehityk-
sestä neuvostoajasta siirtymäkau-
den läpi nykyaikaan. Neuvostoli-
tossakin tuotettiin viihdettä, mutta
se ei ollut varsinaista populaari-
kulttuuria meidän ymmärtämäs-
sämme mielessä. Hauska yksityis-
kohta venäjää taitaville on sanan
glamour ja sen eri venäläisten joh-
dosten käytön tarkastelu.

Kirjan johdannon parina on sen
pääösluku, joka vetää yhteen Ve-
näjän kulttuurihistorian ja naisten
toiminnan. Venäläinen tasa-arvo-
keskustelu ei ole arvostanut naisil-
le ominaisia toimintamalleja, mut-
ta sukupuolten erojen korostami-
nen on toisaalta mahdollistanut
naisille myös vakiintuneiden hie-
rarkoiden kyseenalaistamisen. Pe-
rusviesti kirjassa on, että jos perin-
teinen tapa on ollut tarkastella Ve-
näjää vallan ja vastarinnan välisenä
konfliktina, historiaa voi kirjoittaa
myös toisin.

Kirjan luvuissa käytetään tieto-
ruutuja, joista osa on hyvinkin tar-
peellisia. Kaunokirjallisuuden an-
taman kuvan käyttö on kirjan lä-
pileikkaava menetelmä. Se toimii
toisissa luvuissa erinomaisesti, toi-
sissa sekin jää hieman irralliseksi.
Luvuissa käytetään hyvin sisäisiä
viittauksia, mikä auttaa tekemään
kirjasta yhden kokonaisuuden, ei
vain artikkelikokoelmaa.

Aiheita käsitellään konkreet-
tisten henkilöiden kautta, liittä-
en ne yleiseen yhteiskunnalliseen

ja kulttuuriseen taustaan. Käsitel-
lyt henkilöt eivät useimmiten ole
tavallisia naisia, vaan vahvoja perso-
onallisuuksia ja ”etuoikeutettuja
naisia, jotka ovat jättäneet jäljen”,
kuten Rosenholm mainitsee Tam-
pereen yliopiston *Aikalaisen* haas-
tattelussa.

Aiheissa on suomalaisille tu-
tumpia, mutta myös vieraita alueita,
jotka tarjoavat paljon uutta aja-
teltavaa. Kirjoittajia on useita, ja he
kaikki ovat naisia. Tämä on var-
masti tietoinen valinta, mutta he-
rättää lukijassa kysymyksiä. Ker-
tooko se siitä, että miespuoliset
Venäjä-tutkijat eivät ole kiinnostu-
neita naisten historiasta eivätkä ole
sitä tutkineet, vai onko heidät sul-
jettu pois?

**Kirjoittaja on Turun yliopiston vara-
rehtori, taustaltaan venäjän kielen
professori.**